

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні проблеми господарського права»

на тему:

**„Засоби державного регулювання господарської
діяльності”**

Студента 1 курсу групи ПРм - 11
Галузь знань 0304 «Право»
Спеціальність 8.03040101 «Правознавство»
Ковальчука М.О.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Загальні положення про державне регулювання господарської діяльності.....	5
Розділ 2. Засоби державного регулювання господарської діяльності за чинним законодавством України	
2.1. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності.....	11
2.2. Порядок, умови та сфера застосування засобів державного регулювання господарської діяльності.....	15
2.3. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності як засіб державного регулювання господарської діяльності.....	22
Розділ 3. Засоби державної підтримки суб'єктів господарської діяльності як засоби державного регулювання	
3.1. Фіскальні засоби державної підтримки господарюючих суб'єктів.....	28
3.2. Нефіскальні засоби підтримки суб'єктів господарювання.....	33
Висновки.....	39
Список використаних джерел.....	41

Вступ

Актуальність теми. Забезпечення правопорядку у сфері господарської діяльності потребує здійснення державного регулювання та контролю за дотримання встановлених правил. Втручання держави в господарську діяльність господарюючих суб'єктів має характеризуватись мінімальним арсеналом засобів, механізмів та інструментів. Звідси, діяльність держави у цій сфері пов'язана із постійною зміною підходів, методів, засобів з метою дерегулювання економічних процесів, в тому числі сфери господарської діяльності.

При цьому, станом на сьогодні, відсутнє належне, комплексне дослідження засобів державного регулювання господарської діяльності, їх сукупності та ролі в сучасних умовах.

Мета і завдання. Метою роботи є комплексний правовий аналіз існуючої системи засобів державного регулювання господарської діяльності, їх стану.

Завдання дослідження:

- розкрити загальні положення державного регулювання господарської діяльності;
- встановити поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності;
- вивчити порядок, умови та сферу застосування засобів державного регулювання господарської діяльності;
- дослідити обмеження у здійсненні підприємницької діяльності як засіб державного регулювання господарської діяльності;
- розкрити фіскальні засоби державної підтримки господарюючих суб'єктів;
- дослідити нефіскальні засоби підтримки суб'єктів господарювання.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини із здійснення державного регулювання господарської діяльності.

Предметом дослідження виступають засоби, за допомогою яких відбувається державне регулювання господарської діяльності.

Ступінь дослідження теми. Найбільшу увагу дослідженню цієї теми надали: Л.Р. Грицаєнко, М.В. Ковальова, В.І. Коротун, В.Б. Крикун, Г.В. Смолин, Б.В. Соркін, В.В. Шпаков, В.С. Щербина.

Теоретичне і практичне значення теми. Дослідження питання засобів державного регулювання господарської діяльності є досить гострим, оскільки стан економічних відносин в Україні свідчить про необхідність ефективного реформування існуючої системи заходів державного впливу, в тому числі й засобів державного регулювання господарської діяльності. Результати дослідження викладені в курсовій роботі можуть слугувати предметом подальшого, глибшого, вивчення теми з метою вирішення існуючих законодавчих прогалин.

Розділ 1. Загальні положення про державне регулювання господарської діяльності

Держава з моменту виникнення за будь-яких часів тією чи іншою мірою втручалася в економічні процеси і господарську діяльність. Необхідність державного впливу на організацію та здійснення господарської діяльності обумовлюється рядом об'єктивних факторів. Так, з однієї сторони відповідна діяльність держави покликана забезпечити функціонування державних інституцій, забезпечення процесів державного устрою. З іншого ж, це обумовлюється необхідність встановлення чітких правил поведінки в суспільстві, в тому числі й у сфері господарської діяльності, з метою впорядкування цієї сфери суспільного життя, забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників господарських відносин.

Поняття державного регулювання, станом на сьогодні, не розглядається як окреме, незалежне. Переважна більшість науковців схиляються до його визначення в конкретній сфері регулювання, визначаючи який саме державний вплив має місце.

Згідно до ч. 1 ст. 5 Господарського кодексу України (надалі – ГК України) правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1].

Тобто, державне регулювання сфери господарювання є невід'ємною складовою забезпечення правового господарського порядку, поряд із саморегулюванням. Слід відзначити, що все ж першим зазначається у кодексі саморегулювання, що свідчить про його значимість.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 ГК України у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну та

соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому [1].

Відтак, говорячи про державне регулювання сфери господарських відносин потрібно говорити про державне регулювання як економіки, так і соціальної сфери. Потрібно відмітити той факт, що в цій частині напрям впливу держави на сферу господарювання збігається з напрямом здійснення підприємницької діяльності – це економічний напрям (отримання прибутку) та досягнення соціального ефекту.

Передусім, державне регулювання сфери господарських відносин є пов'язаним із державним регулюванням економіки (макроекономічних процесів, у відповідності до ст. 5 ГК України).

Енциклопедія сучасної України визначає державне регулювання економіки як діяльність держави з підтримання стабільності відтворення та забезпечення умов для розвитку економіки [2].

Л.А. Швайка наводить наступну дефініцію: «державне регулювання економіки – це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства» [3, 17].

Г.В. Смолин визначає державне регулювання економіки як сукупність форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру з метою створення нормальних умов для функціонування ринку та вирішення складних, соціально-економічних проблем суспільства [4, 22].

Вважаємо таке визначення не досить доцільним оскільки фактично виходячи з дефініції, регулювання обмежується формами, методами та інструментами як єдино можливими заходами впливу. Крім цього, не вважаємо

за доцільне спрямування державного регулювання економіки на вирішення лише складних проблем суспільства.

С.Г. Третьак пропонує розглядати державне регулювання економіки як вплив держави на діяльність суб'єктів господарювання та ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення нормальних умов функціонування ринкового механізму [5, 6].

Вважаємо таке визначення найбільш доцільним в силу пов'язаності саме економічних процесів із господарською діяльністю.

При цьому, наголошуємо на тому, що державне регулювання сфери господарювання включає в себе й вплив на соціальну сферу. Сучасна наука безпосередньо (прямо) не акцентує уваги на це питання.

Під соціальним регулюванням прийнято розуміти процес впорядкування поведінки соціальних суб'єктів через надання їм прав на певні дії, покладення обов'язків, встановлення заборон, застосування заохочення та примусу.

Відтак, варто вказати, що цей вплив може проявлятися у різних аспектах. Зокрема, держава зацікавлена у наявності господарюючих суб'єктів у соціально важливих сферах. Звідси прямим обов'язком держави полягає підтримання та збереження таких суб'єктів господарювання шляхом впровадження певних заходів заохочення здійснення такої діяльності.

Щодо забезпечення соціальної сторони державного регулювання господарської діяльності через встановлення певних обмежень та заборон, то воно може полягати у встановленні цін на окремі товари, роботи та послуги, що мають особливе значення.

Щодо державного регулювання безпосередньо господарської діяльності, то досить вдале визначення запропоноване Б.В. Соркіним, який визначає державне регулювання підприємництва як систему правових, організаційних та регуляторно-контрольних заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки [6, 86].

В свою чергу, В.С. Щербина пропонує наступну дефініцію: «Державним регулюванням у сфері господарської діяльності є здійснення державою в особі її компетентних органів комплексу економіко-правових, організаційно-правових (управлінських) та юридичних (правових) заходів щодо упорядкування діяльності господарських організацій та фізичних осіб-підприємців з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку шляхом застосування різноманітних засобів і механізмів такого регулювання» [7, 11].

Таке визначення є дещо ширшим, сформованим у відповідності скоріш не розуміння державного регулювання в господарській сфері, а є відтворенням ст. 12 ГК України.

При цьому, потрібно зауважити, що діючим законодавством окремо закріплюється поняття «державної регуляторної політики». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [8].

Слід відмітити, що закон визначає, що положення викладені в ньому поширюються й на державне регулювання господарської діяльності (регуляторну діяльність).

Досить часто в сучасній правовій та економічній науці поняття «державної регуляторної політики» та «державного регулювання» в сфері господарювання не розмежовуються. Вважаємо такий підхід не вірним,

оскільки державна регуляторна політика у сфері господарювання пов'язана із встановленням основних засад та напрямів із здійснення регулювання. Державне регулювання господарської діяльності потрібно розуміти як безпосередній вплив держави із впорядкування сфери господарських відносин, забезпечення ефективної діяльності її суб'єктів.

Як правило, державне регулювання господарської діяльності сьогодні зводиться до забезпечення регулювання економіки (макроекономічних процесів), визначення правил та умов здійснення господарської діяльності, вимог та обмежень у організації господарської діяльності, передбачаючи санкції за порушення встановлених правил.

На підставі аналізу підходів до розуміння державного регулювання господарської діяльності Г.В. Смолин виокремив такі позитивні риси участі держави в регулюванні господарських відносин:

- економічна і соціальна політика здійснюється з метою забезпечення інтересів усіх верств населення;
- участь держави пом'якшує стихійні процеси ринкової саморегуляції з метою запобігання хаосу в економіці;
- стимулюється ринкова економіка, забезпечується ефективність її функціонування з одночасним обмеженням і попередженням негативних наслідків економічної влади власників, особливо монополістів;
- гарантується захист національних інтересів і внутрішнього ринку від зовнішньої економічної та політичної експансії [4, 19].

Як зазначається в преамбулі Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності системного характеру набуває в останні роки процес накопичення проблем у сфері формування і реалізації регуляторної політики, що стримує розвиток господарської діяльності, перешкоджає реалізації конституційного права кожного на підприємницьку діяльність. З відповідного роду проблемами суб'єкти господарювання стикаються під час започаткування господарської діяльності, її провадження та припинення [9].

Зважаючи на значну сукупність проблем у державному регулюванні господарської діяльності, в числі у зв'язку з неефективністю засобів державного регулювання, Концепцією встановлюються основні пріоритетні напрями реформування державного регулювання.

Потрібно погодитись із розробниками Концепції про доцільність встановлених напрямків у вдосконаленні державного регулювання. Частина поставлених Концепцією завдань є сьогодні впровадженою, проте окремі напрями отримали ж навпаки яскраве загострення.

Необхідно погодитись із М.В. Ковальновою, яка вказує, що для оптимізації регулювання господарської діяльності є важливою детальна регламентація самого регулювання на підзаконному рівні, яка б не обмежувалась лише посиланням на необхідність здійснення регулювання, але й містила б функціональні й процесуальні механізми регулювання. Такий підхід до регламентації функції державного регулювання у сфері підприємництва є виправданим, бо дає можливість докладно впорядкувати зміст регуляторної діяльності, визначити основні принципи регулювання, завдання, уніфікувати форми та методи його здійснення [10, 10].

Державне регулювання господарської діяльності є невід'ємним елементом діяльності держави, спрямованим як на забезпечення правопорядку в господарській сфері, так і на досягнення власних, суспільних цілей. Зважаючи на значення цього регулювання воно характеризується наявністю власного арсеналу засад, методів, напрямів, інструментів та механізмів, які, незважаючи на всі об'єктивні обставини, не отримують сьогодні належного застосування. В свою чергу, це призводить до неефективності регуляторної діяльності.

Розділ 2. Засоби державного регулювання господарської діяльності за чинним законодавством України

2.1. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності

Відповідно до ч. 1 ст. 12 ГК України держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Безпосереднього визначення засобів державного регулювання господарської діяльності діюче законодавство не передбачає.

В.М. Карташов пропонує розуміти під засобами предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується досягнення мети, одержання необхідного результату юридичної діяльності. При цьому, до правових засобів він відносить ті, що закріплені нормативно-правовими актами і підлягають обов'язковому виконанню в зазначених ситуаціях [11, 62].

Звісно, як будь-який правовий засіб у такому розумінні засоби державного регулювання є передбачені законодавчим актом і є обов'язковими до впровадження у конкретних випадках.

Д.М. Притика вказує, що засоби державного регулювання господарської діяльності можна визначити як сукупність способів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання [12, 63].

В.С. Щербина під засобами державного регулювання господарської діяльності пропонує розуміти встановлені законом економічні, організаційні і правові інструменти (знаряддя) регулюючого впливу держави в особі уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання [13, 37].

Вважаємо таке визначення найбільш влучним, оскільки ним розкривається безпосередньо суть засобів та часткова надається характеристика.

Так, на нашу думку, важливо погодитися з автором у тезі про те, що засоби державного регулювання не обмежуються певними правовими механізмами (заходами впливу), а передбачають й економічні та організаційні заходи.

Реалізація засобів державного регулювання здійснюється на підставі, умовах та в порядку визначеному діючим законодавством.

В.К Мамутов вказує, що держава повинна всіляко підтримувати малий і середній бізнес, забезпечувати громадське взаєморозуміння у справах справедливого розподілу прибутків, використовуючи такі засоби, під впливом яких посилюється мотиваційне значення тих чи інших цілей господарської діяльності [14, 49].

Безперечно, заходи заохочення завжди мають пріоритетне значення в умовах ринкової економіки. Проте, сучасний стан економіки України показує неспроможність належним чином забезпечити реалізацію мінімального комплексу заохочуючи засобів впливу державного регулювання господарської діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 12 ГК України основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- технічне регулювання;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [1].

Цей перелік є виключним, хоча потрібно вказати, що практична реалізація засобів державного регулювання господарської діяльності передбачає дещо ширше коло заходів.

Так, В.В. Шпаков до правових засобів державного регулювання відносить норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, юридична відповідальність, правові обмеження, правові стимули, правові заохочення тощо [15, 193].

Вважаємо, що такий підхід суперечить суті засобів державного регулювання господарської діяльності та державного регулювання в цілому.

В свою чергу Л.Р. Грицаєнко відносить до засобів державного регулювання господарської діяльності (адміністративно-правових заходів) державну реєстрацію суб'єктів господарювання, ліцензійну діяльність та антимонопольне регулювання, патентування, примусову сертифікація тощо [16, 8].

Так, звісно, безпосередньо законодавство не закріплює державну реєстрацію та антимонопольне регулювання як засоби державного регулювання, проте, зважаючи на сутність та зміст такої діяльності вважаємо за доцільне їх віднесення до таких.

Варто звернути увагу й на те, що законодавець формулює перелік засобів не державного регулювання, а регулятивного впливу держави. Вважаємо такий підхід не вірним, оскільки знову ж виникає питання співвідношення понять «державного регулювання» та «регуляторної політики».

Виходячи з сформульованого визначення В.С. Щербина проводить поділ засобів державного регулювання на:

1) економіко-правові (державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших піль, дотацій, компенсацій, цільових інновацій, субсидій);

2) організаційно-правові (ліцензування, квотування, видача документів дозвільного характеру, сертифікація, стандартизація, застосування нормативів і лімітів, контроль та нагляд за господарською діяльністю);

3) юридичні (правові) засоби, які охоплюють штрафні та оперативно-господарські санкції, організаційно-господарські договори, примірні та типові договори [13, 38].

Схожа класифікація пропонується Б.В. Соркіним, яким поділяє засоби державного регулювання на:

- 1) правові (закони та інші нормативно-правові акти);
- 2) економічні засоби регулювання (квоти, ліцензії, стандарти, норми, податки, ціни);
- 3) адміністративні засоби (стандарти, сертифікати, дозволи, нормативи, тощо) [7, 87].

На нашу думку, така класифікація є не зовсім вірною, в силу того, що вказані автором правові засоби державного регулювання господарської діяльності є безпосередньо формою закріплення засобу, проте сам закон не здійснює фактичного регулювання господарської діяльності, він є підставою здійснення дій уповноваженими органами держави.

А.Г. Бобкова пропонує поділ засобів державного регулювання на:

- 1) тарифні (регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, інвестиційних, податкових та інших пільг, дотацій, компенсацій, цільових інновацій, субсидій);
- 2) нетарифні (ліцензування, квотування, сертифікація, стандартизація, застосування нормативів та лімітів) [17, 48].

Звісно такий поділ має право на життя. Частково його положення узгоджуються з поділом засобів державного регулювання господарської діяльності на адміністративні (такі, що передбачають встановлення певних обов'язкових до виконання правил здійснення господарської діяльності, у випадку порушення яких підлягають до застосування передбачені законодавством санкції) та економічні (спрямованні на підтримання суб'єктів господарської діяльності, у випадку здійснення ними певних суспільно-важливих напрямків діяльності, важливих для держави програм, тощо).

Сучасна правова доктрина передбачає ряд класифікацій засобів державного регулювання господарської діяльності за різними ознаками – за строками (разові, тимчасові, постійні), за суб'єктом застосування

(індивідуальні, групові, загальні), за обов'язковістю (обов'язкові та необов'язкові), тощо.

2.2. Порядок, умови та сфера застосування засобів державного регулювання господарської діяльності

Відповідно до ч. 3 ст. 12 ГК України умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів засобів державного регулювання господарської діяльності визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами, а також програмами економічного і соціального розвитку. Встановлення та скасування пільг і переваг у господарській діяльності окремих категорій суб'єктів господарювання здійснюються відповідно до цього Кодексу та інших законів [1].

Так, безпосередньо Господарський кодекс України не здійснює впорядкування застосування засобів державного регулювання господарської діяльності, а ним лише встановлюються загальні положення, поняття щодо можливості їх застосування.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 ГК України державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності [1].

Засади та загальний порядок формування державного замовлення на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб визначаються законом (ч. 5 ст. 13 ГК України).

Основним законодавчим актом щодо здійснення закупівель товарів, робіт та послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади визначаються Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Відповідно до ч. 1 ст. 3 вказаного закону цей Закон застосовується до всіх замовників та закупівель товарів, робіт та послуг за умови, що вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1 мільйон 500 тисяч гривень [18].

Законодавчий акт встановлює як порядок організації та здійснення державних закупівель, так і основні положення щодо здійснення державного контролю у сфері господарювання.

Потрібно відмітити той факт, що з 1 квітня 2016 року – для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, а з 1 серпня 2016 року – для всіх замовників порядок та умови здійснення державних закупівель має здійснюватись на умовах визначених Законом України «Про публічні закупівлі».

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про публічні закупівлі» цей Закон застосовується:

- до замовників, за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1,5 мільйона гривень;
- до замовників, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 1 мільйон гривень, а робіт – 5 мільйонів гривень [19].

Відповідно з настанням цих для дат для вказаних суб'єктів державні закупівлі мають здійснюватись на підставі положень викладених у цьому законі.

Ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування є засобами державного регулювання у сфері господарювання спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних та соціальних інтересів держави, суспільства та окремих груп споживачів [1].

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензування – засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів [20].

Вказаний Закон регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»).

В деяких випадках ліцензування, порядок організації та його здійснення, може передбачатись спеціальним законодавством.

Призначенням ліцензійного механізму є встановлення особливого державного контролю за здійсненням лише таких видів підприємництва, які в силу притаманних їм особливостей пов'язані з реалізацією найважливіших публічних інтересів. До них передусім, слід віднести забезпечення безпеки населення (суспільної, економічної, екологічної тощо) [16, 8].

Відповідно до ч. 4 ст. 14 ГК України у сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а рівно з використанням інших форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених законом, може здійснюватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання [1].

До недавнього часу порядок отримання патенту та його використання впорядковувався Податковим кодексом України. Проте, станом на сьогодні Верховною радою України було внесено зміни і сьогодні отримання патенту

суб'єктом господарської діяльності не передбачається. Відтак, ця норма зберігає виключно декларативний характер, реального застосування цього механізму не передбачається.

Відповідно до ч. 5 ст. 14 ГК України у необхідних випадках держава застосовує квотування, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг. Порядок квотування виробництва та/або обігу (включаючи експорт та імпорт), а також розподілу квот встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону [1].

Фактично квотування є встановленням максимальної/мінімальної межі обсягу кількості товару чи послуг, що можуть бути виробленими чи реалізовані. Квотування здійснюється Кабінетом міністрів України як спеціально уповноваженим органом на реалізацію даного засобу державного регулювання господарської діяльності. Станом на сьогодні квотування має місце у експортних/імпортних операціях. Так, 30.12.2015 р. Кабінетом міністрів України прийнято Постанову № 1176 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2016 рік», якою затверджено зокрема обсяги квот товарів, які підлягають ліцензуванню.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови.

Застосування стандартів, кодексів усталеної практики чи їх окремих положень є обов'язковим для: суб'єктів господарювання, якщо обов'язковість застосування стандартів чи кодексів усталеної практики встановлено нормативно-правовими актами; учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) є посилення на певні стандарти чи кодекси усталеної практики; виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні (ч. 2 ст. 15 ГК України) [1].

Порядок здійснення стандартизації в Україні (організаційні та правові засади) визначається Законом України «Про стандартизацію». Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону стандартизація – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [21].

Підтвердження відповідності якості товарів, робіт та послуг стандартам здійснюється за допомогою сертифікації. Вона сприяє запобіганню надання послуг та реалізації продуктів небезпечних для життя, здоров'я та майна споживачів та довкілля, створенню умов для участі суб'єктів господарювання на міжнародному ринку. Порядок та умови здійснення сертифікації в Україні визначається Декретом Кабінету міністрів України від 10.05.1993 р. № 46-93 «Про стандартизацію та сертифікацію». Фактично усі положення щодо здійснення стандартизації з Декрету сьогодні є вилученими у зв'язку із прийняттям спеціального закону.

Відносини, що виникають у зв'язку з розробленням та прийняттям технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, їх застосуванням стосовно продукції, яка вводиться в обіг, надається на ринку або вводиться в експлуатацію в Україні, а також здійсненням добровільної оцінки відповідності регулюються Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності».

Відповідно до ч. 1 ст. 1 вказаного Закону технічне регулювання – правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції чи інших видів державного нагляду (контролю) [22].

Встановлення відповідності продукції, робіт та послуг існуючим та державним та міжнародним стандартам є невід'ємною частиною діяльності держави спрямованою на забезпечення якості та відповідності.

Норми і нормативи – це завчасно розроблені і затверджені в установленому законом порядку розміри споживання основних фондів, природних і матеріальних ресурсів, припустимих шкідливих викидів та інші обов'язкові до застосування умови господарювання [23, 34]. Ліміти – гранично допустимі величини використання ресурсів або, навпаки, гранично допустимі викиди.

Встановлення норм та лімітів пов'язано із необхідністю встановлення обмежень у використанні певних засобів. Якщо квотування є обмеженням у реалізації результатів господарської діяльності, то встановлення нормативів та лімітів пов'язано із обмеженнями при організації здійснення господарської діяльності. Встановлення нормативів та лімітів здійснюється підзаконними актами. Прикладом цього є Постанова Кабінету міністрів України № 459 від 10.08.1992 р. «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загально державного значення».

Відповідно до ч. 3 ст. 189 ГК України суб'єкти господарювання використовують у своїй діяльності вільні та державні регульовані ціни [1].

Державні регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку. Це положення визначає Закон України «Про природні монополії».

Предметом регулювання діяльності суб'єктів природних монополій з боку держави є: ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; інші умови здійснення підприємницької діяльності у передбачених законодавством випадках (ст. 8 Закону України «Про природні монополії») [24].

Державні регульовані ціни можуть запроваджуватися на товари суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції.

Державні регульовані ціни повинні бути економічно обґрунтованими: забезпечувати відповідність ціни на товар витратам на його виробництво, продаж (реалізацію) та прибуток від його продажу (реалізації).

Політика ціноутворення, порядок встановлення та застосування цін, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін, а також контролю за цінами і ціноутворенням визначаються законом про ціни і ціноутворення, іншими законодавчими актами (ст. 192 ГК України) [1].

Закон України «Про ціни та ціноутворення» поширюється на відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, органами, що здійснюють державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, які провадять діяльність на території України, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення [25].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про удосконалення порядку формування цін» від 18.12.1998 р. № 1998 формування, встановлення та застосування суб'єктами підприємництва вільних цін на території України здійснюється виключно в національній грошовій одиниці. Під час формування цін допускається врахування витрат у доларовому еквіваленті лише в частині імпортової складової структури ціни [26].

Варто відзначити, що повноваження центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін і тарифів на окремі види продукції, товарів і послуг встановлюються Постановою Кабінету міністрів України від 25.12.1996

р. № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)».

Податкові, інвестиційні та інші пільги, дотації, компенсації, цільові інновації, субсидії є засобами державної допомоги суб'єктам господарської діяльності. Фактично це є саме ті засоби державного регулювання за допомогою яких реалізовується метод заохочення суб'єктів господарювання.

Зважаючи на види та сутність засобів державної підтримки суб'єктів господарювання, що є водночас засобами державного регулювання, вважаємо проводити їх поділ на фіскальні – такі, що пов'язанні із податковою політикою держави (податкові та інвестиційні пільги, податковий кредит тощо), та нефіскальні – засоби державної допомоги не пов'язанні із податковою політикою держави (дотації, субсидії, компенсації, цільові інвестиції тощо).

Надання засобів державної допомоги суб'єктам господарської діяльності здійснюється у відповідності до положень Конституції України, ГК України, Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, цільових, програм, програм економічного та соціального розвитку, спеціального законодавства.

2.3. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності як засіб державного регулювання господарської діяльності

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [27].

Це право є загальним, тобто не містить обмеження щодо кола суб'єктів поширення та гарантованим, забезпеченим діючим законодавством.

Проте, з метою державного регулювання господарської діяльності, задля забезпечення правопорядку у сфері господарювання та підтримання правопорядку в державі в цілому діючим законодавством встановлюється ряд обмежень щодо реалізації цього права.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 12 ГК України обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та законом [1].

Так, підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом (абз. 2 ст. 42 Конституції України) [27].

Відповідно до Закону України «Про статус народного депутата України» займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час та входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має на меті одержання прибутку (ст. 3 вказаного закону) [28].

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» особам, зазначеним у пункті 1 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється:

1) займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

2) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [29].

Тобто, усім особам, на яких поширює дію цей закон забороняється здійснювати підприємницьку діяльність чим фактично обумовлює державного регулювання участі окремих категорій осіб в господарській діяльності.

Вважаємо такий законодавчий припис виправданим, звертаючи увагу на те, що зазначені категорії осіб можуть здійснювати негативний вплив на процеси конкуренції здійснюючи господарську діяльність.

Також діючим законодавством передбачаються обмеження для господарюючих суб'єктів у реалізації певних видів господарської діяльності.

Так, ст. 4 Закону України «Про підприємництво» діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, здійснюється відповідно до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [30].

Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» визначає правові та організаційні засади державної політики щодо обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, встановлює порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [31].

Діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на території України дозволяється лише в цілях і в порядку, встановлених цим Законом, а в передбачених ним випадках – у порядку, що встановлюється нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади (ст. 7 вказаного закону).

Тобто, вказаний законодавчий акт встановлює обмеження у зв'язку з особливою небезпекою об'єкта діяльності.

Відповідно до абз. 2 ст. 4 Закону України «Про підприємництво» діяльність, пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою, може здійснюватися

тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами [30].

Таке обмеження є пов'язаним із необхідністю збереження майна, що має особливе значення для держави, а відтак потребує особливої охорони, яка здійснюється виключно Державною службою охорони при Міністерстві внутрішніх справ. Перелік відповідних об'єктів регулярно оновлюється та закріплюється уповноваженим органом державної влади у порядку визначеному Кабінетом міністрів України. Нині такий порядок встановлюється Постановою Кабінету міністрів України від 19.06.2013 р. № 421 «Про затвердження Порядку визначення переліку окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, охорона яких здійснюється виключно державними підприємствами та організаціями», а перелік об'єктів закріплюється у Постанові Кабінету міністрів України від 10.08.1993 р. № 615 «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності».

Обмеження у проведенні судових та криміналістичних експертиз виключно державними установами, організаціями полягає у необхідності забезпечення судової влади належними експертами, які зможуть незалежно, об'єктивно надавати відповіді на поставлені судом запитання. Встановлення такого обмеження є необхідною умовою забезпечення функціонування судової влади.

Обмеження у здійсненні космічної діяльності обумовлюються в силу Закону України «Про космічну діяльність». Зважаючи на мету завдання визначені вказаним Законом видається доречною така заборона. Крім цього, основною засадою здійснення космічної діяльності є державне регулювання. А відтак, усі дії із реалізації державної політики в сфері господарської діяльності підлягають чіткому контролю з боку держави.

Діяльність ломбардів діючим законодавством належним чином не врегульована. Відтак, умови та порядок здійснення такого виду господарської діяльності визначається законодавчих актів. Умова про здійснення ломбардної

діяльності виключно повними товариствами з одного боку є виправданою зважаючи на необхідність особливого ступеня відповідальності учасника. Проте, видається необґрунтованими чому таку діяльність не може здійснювати командитне товариство.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про підприємництво» діяльність, пов'язана з виробництвом бензинів моторних сумішевих з добавками на основі біоетанолу, виготовленого з біологічно відновлюваної сировини, вміст якого в зазначених бензинах становить від 2 об'ємних відсотків або з вмістом ефіру етил-трет-бутилового (ЕТБЕ) від 5 об'ємних відсотків, здійснюється підприємствами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. Діяльність, пов'язана з виробництвом біоетанолу, здійснюється державними спиртовими заводами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [30].

Таке обмеження, як у випадку й з наркотичними засобами, є виправданими, зважаючи на сутність об'єкта заборони. Неналежне використання вказаних засобів може призвести до небезпечних наслідків, як для людей, їх життя та здоров'я, власності, екології, завдати шкоди суспільним та державним інтересам.

Ще одним правовим засобом обмеження права на здійснення підприємницької діяльності є ліцензування.

Діючий Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачає 30 напрямів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

При цьому, усю сукупність передбачених видів господарської діяльності можна поділити на: 1) напрями господарської діяльності, отримання ліцензії для яких здійснюється у порядку визначеному Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (наприклад діяльність із транспортування нафти); 2) напрями господарської діяльності, отримання ліцензії для яких здійснюється у порядку визначеному спеціальним законодавством (наприклад банківська діяльність).

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензіат зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов відповідного виду господарської діяльності, а здобувач ліцензії для її одержання – відповідати ліцензійним умовам [20].

Відповідність ліцензійним умовам є базовою необхідністю для суб'єкта господарської діяльності, який бажає провадити вказаний вид господарської діяльності. Потрібно відмітити той факт, що уповноваженими органами державної влади приймаються спеціальні підзаконні нормативно-правові акти, які встановлюють ліцензійні умови для отримання ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності.

Так, Постановою Кабінету міністрів України від 04.11.2015 р. № 896 затверджено Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з ветеринарної практики, Постановою Кабінету міністрів України від 18.11.2015 р. № 960 затверджено Ліцензійні умови провадження охоронної діяльності тощо.

Відомості щодо видачі ліцензії суб'єкту господарської діяльності вносяться до ліцензійної справи відповідного суб'єкта та до відомостей про цього суб'єкта господарювання у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

За провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, без ліцензії чи здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування посадові особи суб'єктів господарювання несуть адміністративну відповідальність, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення [20].

Отже, державне регулювання господарської діяльності здійснюється різними засобами, що є законодавчо визначеними, мають сферу, порядок та умови застосування, визначенні спеціальним законодавством. Одним із базових засобів державного регулювання господарської діяльності є обмеження права на здійснення підприємницької діяльності.

Розділ 3. Засоби державної підтримки суб'єктів господарської діяльності як засоби державного регулювання

3.1. Фіскальні засоби державної підтримки господарюючих суб'єктів

Відповідно до Концепції реформування системи державної допомоги суб'єктам господарювання державна допомога суб'єктам господарювання є одним з інструментів стимулювання господарської діяльності для досягнення економічних, соціальних та політичних цілей, зокрема для підвищення конкурентоспроможності таких суб'єктів на зовнішньому і внутрішньому ринку [32].

Відповідно до ч. 2 ст. 12 ГК України одним із основних засобів державного регулювання господарської діяльності є надання інвестиційних, податкових та інших пільг [1].

Говорячи про необхідність та доцільність фіскальних засобів державної підтримки господарюючих суб'єктів доцільною є теза Т.Г. Затонацької про те, що в цілому податки поки що мають негативний вплив на формування інвестиційного клімату в Україні. Тому подальше реформування податкової системи у напрямі її спрощення та адаптації до стандартів ЄС значно поліпшить інвестиційний клімат у країні [33, 118].

Крім того, варто зауважити, сучасна система формування податкового тягара для господарюючого суб'єкта утворює загалом негативний клімат ще при вступі у господарські відносини, а згодом – й при здійсненні.

Потрібно розуміти, що говорячи про інвестиційну пільгу, в силу діючого законодавства, завжди розуміється вид податкової пільги. Фактично закріплення такого засобу опосередковано передбачає можливість фіскального стимулювання суб'єктів інвестиційної діяльності, проте, безпосереднього регулювання порядку надання та отримання інвестиційних пільг не передбачається.

При цьому, потрібно погодитись в В.М. Любімовим про те, що податкові пільги, які є засобом регулювання податкових відносин і запроваджуються як інструмент податкової політики держави, є опосередкованим інструментом – засобом інвестиційної, інноваційної, структурно галузевої, зовнішньоекономічної та інших напрямів державної політики [34, 123].

Згідно зі ст. 30 Податкового кодексу України (далі – ПК України), податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності визначених кодексом підстав, якими є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [35].

Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк зазначають, що податкові пільги – це законодавчо встановлені винятки із загальних правил оподаткування, які надають платникові можливість зменшити суму податку (збору), що підлягає сплаті, або звільняють його від виконання окремих обов'язків та правил, пов'язаних із оподаткуванням [36, 693]. Результатом застосування пільг може бути як зменшення податкового зобов'язання платника податків, так і поліпшення фінансових показників діяльності такого платника без зміни суми податкового зобов'язання, яке підлягає сплаті до бюджету.

Учені Інституту економічних досліджень та політичних консультацій відносять податкові пільги до непрямих субсидій, що призводить, з одного боку, до значних прямих фіскальних втрат у вигляді втрат бюджетних надходжень (макроефект), а з другого – до неявних економічних втрат, адже відбувається дискримінація інших підприємств та галузей, подавляється конкуренція між підприємствами через створення нерівних умов для функціонування підприємств, особливо коли такі пільги надаються окремим підприємствам (мікроефект). «Податкові видатки включають всі види

податкової політики, що призводять до втрат бюджетних надходжень», – зазначають учені [37].

Звісно, податкові пільги, як і будь-які засоби державної підтримки є завжди витратами для держави. Проте, в умовах надзвичайно критичної економічної ситуації стимулювання розвитку господарської діяльності, підтримки малого бізнесу та важливих для держави, суспільства напрямів господарської діяльності є необхідністю, яка вимагає від держави здійснення витрат для отримання бажаного ефекту.

Відповідно до ч. 30.9. ст. 30 ПК України податкова пільга надається шляхом:

- а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- в) встановлення зниженої ставки податку та збору;
- г) звільнення від сплати податку та збору [35].

Сфера застосування податкових пільг носить обмежений характер і прив'язана до окремого податку, виду діяльності, території застосування, сукупності платників податків. Крім того, використання окремих пільг може бути віднесено до заходів регулювання тактичного характеру, що викликано здатністю оперативно змінювати умови оподаткування та відповідно створювати стимули до активізації економічної активності.

Відповідно до завдань, які виконують податкові пільги, В.І. Коротун проводить їхній поділ на соціальні та економічні [38, 267].

До пільг соціального характеру відносять пільги, встановлення яких спрямоване на досягнення виконання соціальних цілей, зокрема це стосується пільг, що надані: підприємствам громадських організацій інвалідів; роботодавцям і застрахованим працівникам за договорами довгострокового страхування життя; а також звільнень від оподаткування ПДВ окремих операцій з товарами суспільного значення.

До пільг економічного характеру відносять пільги, спрямовані на активізацію розвитку окремих видів підприємницької діяльності, стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, поліпшення використання ресурсів, підвищення підприємницької активності в депресивних регіонах і т. ін. [38, 267].

Основними податковими пільгами, що сьогодні надаються є звільнення від оподаткування та податковий кредит. До недавнього часу, ефективно застосовувалась пільга із встановлення зниженої ставки. Проте, нині фактично ця податкова пільга не має встановленої сфери застосування. Окремі науковці висловлюють думку, про віднесення до цієї пільги спрощеної системи оподаткування як винятку із загальної системи. Хоча, прямо спрощена система оподаткування не відноситься до пільгового режиму оподаткування, але зважаючи на її суть вважаємо, що така теза має право на існування.

Правове закріплення операцій, що підлягають звільнення від оподаткування закріплюється ст. 197 ПК України. Зокрема, цією статтею встановлюється досить широкий перелік операцій, вміщених у 23 розширених пункти із роз'ясненнями із застосування.

Досить важливим сьогодні, зважаючи на стан банківської системи, є звільнення викладене у п. 197.12 ст. 197 ПК України. Зокрема, звільняються від оподаткування операції банків та інших фінансових установ з постачання (продажу, відчуження іншим способом) майна, що передане фізичними особами, а також суб'єктами підприємницької діяльності – приватними підприємцями та іншими особами, які не є платниками податку, у заставу, у тому числі іпотеку, та на яке було звернено стягнення [35].

Одним із дієвих способів підтримки господарюючого суб'єкта – платника податку на додану вартість є податковий кредит.

Відповідно до п. 14.1.181 ст. 14 ПК України податковий кредит – сума, на яку платник податку на додану вартість має право зменшити податкове зобов'язання звітного (податкового) періоду, визначена згідно з розділом V цього Кодексу [35].

Правове регулювання можливості отримання податкового кредиту, порядку вчинення дій передбачається ст. 198-199 ПК України.

Закріплення такого механізму державної підтримки дозволяє говорити про вжиття державою заходів із зменшення податкового тягара господарюючих суб'єктів щодо сплати податку на додану вартість.

Сьогодні практика пільгового оподаткування, як відмічає професор Ф.О. Ярошенко, не відповідає цілям податкової політики України. Значна частина податкових пільг, які надаються в нашій країні, спрямовані на задоволення інтересів та потреб окремих суб'єктів господарювання, представників влади і підпорядковані лобістським інтересам [39, 85].

Це звісно є сумним явищем, зважаючи на те, що засоби державного регулювання господарської діяльності в демократичній державі завжди мають бути відділені від особистісних інтересів, інтересів груп осіб чи політичної ситуації.

Загалом, говорячи про фіскальні засоби підтримки господарюючих суб'єктів потрібно виділити такі позитивні риси: заохочення участі приватного сектору в соціальних програмах; прийняття рішень приватним сектором, а не урядом; зменшення державного контролю за використанням коштів, виділених для стимулювання певних галузей чи підприємств; залучення додаткових інвестицій у галузі, що найбільше потребують підтримки.

До негативних ознак, в свою чергу, належать потенційна неефективність і необ'єктивність даного податкового механізму, зокрема – зменшення податкової бази, а отже, й можливостей для скорочення податкової ставки, а також певною мірою ускладнення податкового законодавства, значне ускладнення подальшого адміністрування цього процесу. Податкові пільги та звільнення від їх сплати зазвичай значно ускладнюють застосування податкового законодавства та виконання його вимог [40, 142].

На думку науковців, використання цього податкового механізму формує стимули для зловживань, адже від платників податків, що претендують на

застосування пільг та звільнень від їх сплати, потрібне відповідне документальне підтвердження [41, 227].

3.2. Нефіскальні засоби підтримки суб'єктів господарювання

Значна частина засобів державної підтримки господарюючих суб'єктів носить нефіскальний характер і фактично зводиться до надання фінансової підтримки з метою стимулювання господарської діяльності.

ГК України передбачає можливість отримання таких нефіскальних засобів підтримки господарюючих суб'єктів – дотації, компенсації, цільові інновації, субсидії (ст. 12 ГК України), доплати сільськогосподарським товаровиробникам (ч. 2 ст. 16 ГК України) [1].

Основним та найбільш вживаними засобами державної підтримки є дотація та субсидія.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 16 ГК України держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом [1].

Дотація, разом із субсидією та субвенцією складають тріаду прямих бюджетних трансфертів.

Електронна енциклопедія Словопедія визначає дотацію як суму коштів, що виділяються з державного бюджету підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отримуваними

доходами, а також на підтримування відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення [42].

В частині допомоги господарюючим суб'єктам таке визначення є досить вдалим, оскільки розкривається суть допомоги. Переважно дотація розуміється як вид міжбюджетних відносин, проте такий її зміст не є виключним.

Держава може надавати дотації як суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, так на підтримання певних сфер господарської діяльності, наприклад: виробництво лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення. Порядок та умови надання дотацій визначається спеціальним законодавством.

Фактично дотація характеризується спрямуванням на підтримку конкурентоспроможного ринку та соціальною складовою, забезпеченням дотримання суспільних інтересів.

Поняття субсидії закріплено у Інструкції щодо застосування економічної класифікації бюджетних видатків, де вона визначається як усі невідплатні поточні виплати підприємствам, які не передбачають компенсації у вигляді спеціально обумовлених виплат або товарів і послуг в обмін на проведені платежі, а також видатки, пов'язані з відшкодуванням збитків державних підприємств [43].

Згідно вказаної Інструкції до субсидії суб'єктам підприємництва включають субсидії підприємствам (установам та організаціям), поточні видатки одержувачів бюджетних коштів та субсидії на покриття збитків підприємств, фінансову підтримку підприємств на безповоротній основі, а також інші субсидії [43].

Фактично надання субсидій сьогодні спрямоване на недопущення банкрутства господарюючих суб'єктів, що здійснюють діяльність із задоволення суспільно важливих інтересів, надання санаційної підтримки, підтримання належного рівня виробництва суспільно значимих товарів.

Яскравим прикладом надання дотацій та субсидій суб'єктам господарювання передбачає Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Діючим законодавством не дається визначення поняття «цільової інвестиції», а можливість її отримання передбачається лише ГК України. Суміжним за суттю засобом державної підтримки суб'єктів господарювання є субвенція.

Відповідно до п. 48 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України субвенції – міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції [44].

Так, у ст. 105 Бюджетного кодексу України встановлюються загальні принципи та засади надання субвенцій на виконання інвестиційних проектів.

На виконання цієї статті прийнято Порядок та умови надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних програм (проектів).

Відповідно до п. 2 вказаного Порядку субвенції надаються виключно на створення, приріст або оновлення основних фондів комунальної форми власності і спрямовуються на:

- впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- будівництво і реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери;
- розвиток дорожнього та комунального господарства;
- здійснення екологічних та природоохоронних заходів;
- здійснення спільних заходів, які передбачені угодами щодо регіонального розвитку, укладеними відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [45].

Порядок та умови надання таких субвенцій має узгоджуватись із стратегіями та програмами регіонального розвитку.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 ГК України держава може здійснювати компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі [1].

Чинне законодавство не надає роз'яснення, що потрібно розуміти під такими засобами. Фактично компенсації полягають у частковому поверненні державою суб'єкту господарської діяльності коштів, що були затрачені. Доплати ж полягають у сплаті суми, вищої за звичайно за отриманий товар – у даному випадку сільськогосподарську продукцію.

Правове регулювання компенсацій та дотацій у сільському господарстві здійснюється Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та іншими нормативно-правовими актами.

Передбачення дотацій та компенсацій у сільському господарстві обумовлюється необхідністю держави підтримки та стимулювання розвитку агропромислового комплексу як пріоритетного напрямку економіки.

Відповідно до п. 13.1 Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» одним із способів фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу є механізм компенсації лізингових платежів.

Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу [46].

Вважаємо таких засіб державної підтримки ефективним у питанні сприяння модернізації технічної бази господарюючого суб'єкта. При цьому, сьогодні із вказаного закону вилучено положення, що регулювали порядок визначення суб'єктів, які мають право на таку компенсацію.

У стосунку компенсацій, то вони можуть надаватись у різних випадках, в порядку та умовах визначених діючим законодавством.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» основними видами фінансової державної підтримки є:

- 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;
- 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;
- 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій;
- 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;
- 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;
- 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки [47].

Варто зазначити й те, що з 02.08.2017 року набуває чинності Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який закріплюється новий підхід у функціонуванні засобів державної підтримки господарюючих суб'єктів, зокрема й значно розширюється арсенал таких засобів.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 вказаного закону державна допомога може реалізовуватися, зокрема, у таких формах:

- 1) надання субсидій та грантів;
- 2) надання дотацій;
- 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;
- 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;

5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;

6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;

8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;

9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [48].

З метою забезпечення підтримки конкуренції на вітчизняному ринку уповноваженим органом у сфері реалізації державної допомоги стане Антимонопольний комітет.

Закріплення такої норми має досить спірний характер, оскільки основним завданням цього органу є забезпечення конкуренції на вітчизняному ринку, недопущення монополізму. Вказаним ж законодавчим актом кардинально ж змінюється сфера повноважень комітету.

Держава, з метою заохочення суб'єктів господарювання вживає фіскальні та нефіскальні засоби державної підтримки. Фіскальні засоби спрямовуються на зменшення податкового тягаря та набувають форму податкових пільг. Нефіскальні засоби державної допомоги вживаються у формі надання фінансових допомоги або ж компенсацій з метою недопущення банкрутства, підтримки та стимулювання розвитку суспільно господарюючих суб'єктів, що здійснюють діяльність у суспільно важливих, пріоритетних напрямках.

Висновки

За загальним правилом державне регулювання господарської діяльності розкривається через сукупність інструментів, механізмів, засобів впливу держави на організацію, здійснення та припинення відносин у сфері господарювання. Державне регулювання господарської діяльності є тісно пов'язаним із державним регулюванням економічної та соціальної сфер. Зважаючи на сутність та значення такого регулювання, визнаючи його недосконалість державою приймаються різноманітні програми та концепції з метою вдосконалення впливу держави.

Під засобами державного регулювання господарської діяльності доцільно розуміти встановлені законом економічні, організаційні і правові інструменти (знаряддя) регулюючого впливу держави в особі уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання. Сучасна наука передбачає широке коло підходів щодо класифікації засобів державного регулювання господарської діяльності.

Застосування засобів державного регулювання господарської діяльності здійснюється на умовах, в порядку та у сферах визначених діючим законодавством. Так, безпосереднє регулювання застосування конкретного засобу державного регулювання господарської діяльності передбачається рядом спеціальних нормативно-правових актів. Винятком з цього правила складає патентування, оскільки станом на сьогодні порядок отримання та використання торгового патенту був вилучений із ПК України.

Реалізація засобів державного регулювання господарської діяльності може відбуватись як встановленням обмежень, заборон, так і засобів заохочення (фіскальних чи нефіскальних).

Відповідно до ГК України державне регулювання господарської діяльності здійснюється шляхом обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Під таким обмеженням потрібно розуміти заборону окремим категоріям громадян здійснювати господарську діяльність, заборону здійснення

підприємницької діяльності у певних її напрямках, а також заборону здійснювати певні види господарської діяльності без спеціального дозволу – ліцензії.

Такі обмеження обумовлені статусом цих осіб (сферою професійною діяльністю) або специфічним напрямом господарської діяльності, що підлягає особливому контролю з боку держави.

Державна допомога господарюючим суб'єктам в сучасних умовах є невід'ємною умовою забезпечення конкурентоспроможного ринку. Така допомога може здійснюватись як фіскальними, так нефіскальними засобами.

Фіскальні засоби державної допомоги як засоби державного регулювання полягають у наданні пільг, переваг при здійсненні оподаткування. Основним засобом такої державної допомоги є податкова пільга. Практика надання податкових пільг призводить до значних втрат, негативних наслідків для держави. Проте, їх надання є необхідністю для можливості належного функціонування істотної частини господарюючих суб'єктів.

Нефіскальні засоби державної підтримки можуть проявлятися як дотації, субсидії, субвенції, компенсації, доплати тощо. Як правило, надання таких засобів державної підтримки зводиться до надання фінансової допомоги або ж часткового компенсування понесених витрат з метою підтримки, стимулювання розвитку та недопущення банкрутства господарюючих суб'єктів, що здійснюють діяльність у соціально важливих сферах, пріоритетних напрямках.

З метою покращення ефективності державної допомоги господарюючим суб'єктам прийнятий Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який має удосконалити існуючу систему державної допомоги. Наскільки дієвими будуть передбачені Законом засоби, зважаючи на постійну нестачу державних коштів, зможемо говорити лише згодом.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
2. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26151
3. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
4. Смолин Г.В. Державне регулювання господарської діяльності : курс лекцій / Г.В. Смолин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 528 с.
5. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / Г.С. Третяк, К.М. Бліщук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 128 с.
6. Щербина В.С. Поняття та види засобів регулювання господарської діяльності / В.С. Щербина // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – 2012. – Вип. 94. – С. 10-15.
7. Соркін Б.В. Державне регулювання підприємницької діяльності в ринкових умовах: методи, засоби і цілі / Б.В. Соркін // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1 (36). – С. 85-88.
8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
9. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності. Указ Президента України від 03.09.2007 р. № 816/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/816/2007>
10. Ковальова М.В. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / М.В. Ковальова ; Харк. нац. ун-т. внутр. справ. – Х., 2007. – 20 с.

11. Катрашов В.Н. Юридическая деятельность : понятие, структура, ценность : монография / В.Н. Карташов. – Саратов : Изд-во Сарат.ун-та, 1989. – 218 с.
12. Господарський кодекс України : науково-практичний коментар : станом 1.11.2009 р. / за ред. Д.М. Притика, І.В. Булгакова. – К. : Юстиніан, 2010. – 1088 с.
13. Щербина В.С. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. – 6-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.
14. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за ред. В.К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 687 с.
15. Шпаков В.В. Правовий механізм державного регулювання : засоби, склад та система / В.В. Шпаков // Економічна теорія та право. – 2015. – № 4 (23). – С. 188-198.
16. Грицаєнко Л.Р. Адміністративно-правові аспекти підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / Л.Р. Грицаєнко ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2001. – 17 с.
17. Хозяйственный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х. : Издатель ФЛП Вапнярчук Н.Н., 2008. – 1295 с.
18. Про здійснення державних закупівель. Закон України від 10.04.2016 р. № 1197-VII // Відомості Верховної ради України. – 2014. – № 24. – Ст. 883.
19. Про публічні закупівлі. Закон України від 25.12.2015 р. № 922- VIII // Відомості Верховної ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.
20. Про ліцензування видів господарської діяльності. Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII // Відомості Верховної ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.
21. Про стандартизацію. Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII // Відомості Верховної ради України. – 2014. – № 31. – Ст. 1058.

22. Про технічні регламенти та оцінку відповідності. Закон України від 15.01.2015 р. № 124-VIII // Відомості Верховної ради України. – 2015. – № 14. – Ст. 96.
23. Господарське право : навчальний посібник / В.І. Лебідь, Н.О. Можаровська, Л.Л. Нескороджена. – К. : Алерта, 2014. – 416 с.
24. Про природні монополії. Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III // Відомості Верховної ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.
25. Про ціни і ціноутворення. Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI // Відомості Верховної ради України. – 2013. – № 19-20. – Ст. 190.
26. Про удосконалення порядку формування цін. Постанова Кабінету міністрів України від 18.12.1998 р. № 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1998-98-%D0%BF>
27. Конституція України від 29.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
28. Про статус народного депутата України. Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII // Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
29. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
30. Про підприємництво. Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII // Відомості Верховної ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
31. Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори. Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР // Відомості Верховної ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.
32. Про схвалення Концепції реформування системи державної допомоги суб'єктам господарювання. Розпорядження Кабінету міністрів України від 13.01.2010 р. № 81-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2010-%D1%80>

33. Затонацька Т.Г. Податкові важелі реалізації інвестиційної політики держави / Т.Г. Затонацька // Наукові праці НДФІ. – 2009. – Вип. 4 (49). – С. 115-122.
34. Любімов В.І. Податкові пільги як правовий засіб реалізації інвестиційної політики держави / В.І. Любімов // Економіка та держава. – 2010. – № 9. – С. 123-125.
35. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
36. Іванов Ю.Б. Податкова система : підручник / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. – К. : Атіка, 2006. – 920 с.
37. Непрямі субсидії в Україні: оцінка, тенденції та наслідки для економічної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/WP/2001/Wp10_ukr.pdf
38. Коротун В.І. Практика використання податкових пільг в Україні / В.І. Коротун // Вісник ЖДТУ. – 2012. – Вип. 1 (59). – С. 267-270.
39. Історія оподаткування / Ф.О. Ярошенко, П.В. Мельник, В.Л. Андрущенко, В.М. Мельник. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 242 с.
40. Ковальчук М.О. Фіскальні наслідки пільгового оподаткування / М.О. Ковальчук // Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Збірник тез доповідей IV Науково-практичного семінару з міжнародною участю (18-20 березня 2013 р., м. Тернопіль). – Тернопіль, 2013. – С. 141-143.
41. Крикун В.Б. Роль податкових пільг у здійсненні антикризового адміністративно-правового регулювання економіки в Україні / В.Б. Крикун // Науковий вісник НУ ДПС. – № 3. – 2011. – С. 225-231.
42. Дотація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovo.org.ua/36/53396/238941.html>
43. Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації

кредитування бюджету. Наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012 р. № 333 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>

44. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.

45. Про затвердження Порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних програм (проектів). Постанова Кабінету міністрів України від 18.05.2011 р. № 520 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/520-2011-%D0%BF>

46. Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.

47. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні від 22.03.2012 р. № 4618-VI // Відомості Верховної ради України. – 2013. – № 3. – Ст. 23.

48. Про державну допомогу суб'єктам господарювання від 01.07.2014 р. № 1555-VII // Відомості Верховної ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1173.